

KAPITTEL 3

Når Jesus tar til gatene: Katolske Corpus Christi-prosesjoner i norske byrom

Hildegunn Valen Kleive

Høgskulen i Volda

Anders Aschim

Høgskolen i Innlandet

Marta Bivand Erdal

PRIO Institutt for fredsforskning

Marte Fanneløb Giskeødegård

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Abstract: Religious processions in secular urban spaces are a growing phenomenon that has received limited public attention in Norway. In this country, the Roman Catholic Church is a large and culturally diverse religious minority. Built on observations of processions on the major feast of Corpus Christi in six different Catholic parishes, the article discusses the use, the production, and the relational qualities of space performed by these processions, and identifies a number of overlapping projects and effects, including missionary and theological aspects, promoting unity in diversity, and creating ties to the local community as well as to other times and places.

Keywords: religious processions, Roman Catholic church, urban space

Sitering av denne artikkelen: Kleive, H. V., Aschim, A., Erdal, M. B. & Giskeødegård, M. F. (2020). Når Jesus tar til gatene: Katolske Corpus Christi-prosesjoner i norske byrom. I K.-W. Sæther og A. Aschim (Red.), *Rom og sted: Religionsfaglige og interdisiplinære bidrag* (Kap. 3, s. 47–65). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.110.ch3>
Lisens: CC BY-ND 4.0.

Introduksjon

Om du tilfeldigvis går opp langs Nygårdsgaten i Bergen denne søndagsettermiddagen, må du arbeide deg gjennom et hav av festkledde mennesker. Men du oppdager fort at du har støtt på to ulike bølger. De møtes, ser hverandre, og går hver sin vei. Fra alle kanter strømmer konsertkledde bergensere inn dørene i Grieghallen for å overvære jubileumskonserten for artisten Tor Endresen. Langt mer organisert, men også mer mangfoldig i klesdrakt, alder og språk, er det lange toget som krysser Nygårdsgaten, passerer Grieghallen og fortsetter over Lars Hilles gate med kurs for Lille Lungegårdsvann. Festklærne, flaggene og musikkorpsset kan gi assosiasjoner til 17. mai. Men kalenderen viser juni, og musikken er helt annerledes. Dette er en religiøs prosesjon. Helgenbildene, røkelsen og hærskaren av prester sentralt plassert i toget levner ingen tvil om det. Det er St. Paul menighet som markerer en av de viktigste katolske festdage: festen for Kristi legeme og blod, eller Corpus Christi. Under en baldakin bæres det sentrale elementet i prosesjonen: den innviede hostien, nattverdbrodet, Kristi legeme. I dag følger Bergens katolikker Kristus ut i gatene.

I dette kapitlet ser vi på fenomenet Corpus Christi-prosesjoner i Norge i dag. Religiøse prosesjoner i norske byrom er et økende fenomen, men fremdeles uvant for mange innbyggere. Corpus Christi-feiringen er ikke den eneste anledningen for slike markeringer. Den er valgt som eksempel fordi den er sentral for en stor religiøs minoritet i Norge, fordi den har stor oppslutning, fordi den markeres mange forskjellige steder samtidig, og fordi det både er fellestrekk og interessante ulikheter i valgene som gjøres lokalt for å gestalte feiringen. Vi har fulgt feiringen i seks katolske menigheter fordelt på fire geografiske områder. Menighetene befinner seg i Oslo (St. Olav, St. Hallvard og St. Johannes apostel og evangelist), Bergen (St. Paul), Hamar (St. Torfinn) og Ålesund (Vår Frue). Disse prosesjonene gir geografisk spredning i materialet (østland og vestland, større og mindre byer), men først og fremst en interessant variasjonsbredde i strategier knyttet til bruk av sted.

Vi spør hvordan disse prosesjonene forholder seg til sted: Hvordan bruker prosesjonene steder? Hvordan skaper de steder? Hvilke relasjonelle stedsforståelser kan vi trekke ut av denne bruken av steder? Slik synlig religiøsitet i det offentlige rom som prosesjonene representerer,

relaterer seg til flere kontekster, både internt katolske og eksterne, både nære og fjerne.

Innledningsvis introduseres noen teoretiske perspektiver. Teorien understreker hvordan steder skapes i sosiale dynamikker og interaksjoner som skjer lokalt, men som også er relatert til større og mer omfattende kontekster. Videre redegjør vi for de kvalitative metodene vi har benyttet oss av. To vignetter innleder diskusjonsdelen. Vignettene levedegjør prosesjonene i Ålesund og i St. Hallvard i Oslo. De demonstrerer både likheter og variasjon i hvordan sted brukes i Corpus Christi-prosesjoner i Norge. Basert på disse vignettene, men også på det øvrige omfattende materialet som er samlet inn fra katolske menigheter i forskjellige byer, vil diskusjonsdelen løfte fram noen av de ulike variantene av stedlige kontekster som skapes gjennom disse prosesjonene.

Prosesjoner som stedsskapende mekanismer

Prosesjonene denne artikkelen tar utgangspunkt i, beveger seg gjennom byrom eller foregår på et historisk meningsfylt sted. Prosesjonene følger en planlagt rute som begynner og slutter i et kirkerom, men stopper underveis på avtalte steder der det er laget forseggjorte altre. Dette illustrerer sentrale trekk ved hva prosesjoner er. Det dreier seg om en gruppe avtalte, høytidelige og planlagte bevegelser gjennom et landskap, der gruppen har med seg verdifulle gjenstander, gjør ritualer underveis, og gjerne besøker hellige steder (Grimes, 2005; Lundager Jensen, 2017, s. 5–6).

Men samfunns- og religionsforskere er ikke bare opptatt av å definere hva prosesjoner *er*. Å studere hva prosesjoner *betyr*, altså meningsinnholdet i prosesjonene, hvordan de blir forstått av deltakerne, hva de gjør med deltakerne, eller hva deltakerne ønsker at prosesjonen skal kommunisere til publikum, er også av interesse. Det å gjennomføre en prosesjon i det offentlige rom innebærer å uttrykke og vise fram religiøs og kulturell identitet. For mange kan det være viktig at prosesjonen har et publikum å kommunisere med (Jacobsen, 2008, s. 7). Prosesjoner kan blant annet handle om å søke anerkjennelse og forståelse for sin gruppe, noe som er et svært viktig anliggende blant annet for sørasiatiske prosesjoner i

diaspora (Jacobsen, 2008; 2009). Videre kan det å uttrykke eller vise fram sin gruppes egenart gjennom en prosesjon være med på å aksentuere distinksjoner mellom grupper. En Corpus Christi-prosesjon kan for eksempel bidra til å demonstrere «katolsk pragt som kontrast til protestantisk processions-puritanisme» (Lundager Jensen, 2017, s. 7).

I denne artikkelen er vi først og fremst opptatt av hvordan Corpus Christi-prosesjoner i Norge bruker sted, og hvordan de skaper sted. Steder kan forstås både som konkrete punkter på et kart, som mer abstrakte rom som kan fylles med mening, og som relasjonelle, idet et steds stemning skapes i møte mellom mennesker og det materielle miljøet, slik som en gate, en park eller en gymsal. Steder kan altså brukes på forskjellige måter. Man kan for eksempel vandre gjennom dem eller slå seg ned i dem. Det å «skape sted» handler om sammenhengene mellom det fysiske, materielle og miljømessige rommet som finnes, og den sosiale aktiviteten som til enhver tid foregår der; det vil si at stedsskapning dreier seg om interaksjon mellom mennesker og det fysiske rommet. Rommet transformeres da til et sted i både konkret og symbolsk forstand gjennom denne bruken (Giddens, 1984; Thuen, 2003). Dette innebærer at et sted er noe mer enn bare et fysisk område. For eksempel kan et tjern i Osломarka eller en gate i Bergen være sted som et konkret punkt på et kart, og samtidig for en stund være et hellig rom. Ritualer og prosesjoner bidrar til å skape slike steder (Jacobsen, 2009). Dette skjer gjennom handlinger som utføres, språk som snakkes, i det hele tatt gjennom den konkrete bruken av det fysiske rommet (Jordhus-Lier & Stokke, 2017).

Steder blir ut fra en slik forståelse formet av relasjoner (Giddens, 1984; Thuen, 2003; Massey, 1994, 2005). De blir «nettverksbaserte møtesteder av materielle, sosiale og kulturelle relasjoner» (Berg & Dale, 2015, s. 32). Massey bruker begrepet «throwntogetherness» som betegnelse på slike konstellasjoner, på norsk ofte oversatt som «sammenkastethet» (Berg & Dale, 2015, s. 32). Begrepet synliggjør både det relasjonelle og det temporære aspektet ved en slik stedsforståelse. Hvorvidt gata i Oslo sees på som et sted på et kart, et hellig rom eller noe annet, avhenger både av den konkrete bruken av det på et gitt tidspunkt (inkludert ulike materielle elementer involvert i bruken) og av personene som gir situasjonen mening. Det siste peker også på forhandlingsaspektet ved

stedsforståelse, hvor mening nødvendigvis vil forhandles i møtet mellom ulike grupper.

Ifølge Massey (2005) kan en forstå steder som hendelser, eller «events». Stedene vil stadig endres fordi folk, ting og tanker flytter på seg og skaper nye konstellasjoner eller sammenkastetheter. De materielle, sosiale og kulturelle relasjonene som slik skaper steder, eller hendelser, kan strekke seg langt utover den lokale konteksten. Religiøse prosesjoner eksemplifiserer dette. De tingene og de ritualene som etablerer prosesjonene, har forbindelser til andre tider og andre rom enn der de faktisk praktiseres.

«Sted» handler etter denne forståelsen ikke kun om punkter og områder på et kart, men om konkrete møter i tid og rom. Sted forstås altså som

integrations of space and time; as *spatio-temporal events*. This is an understanding of place – as open [...], as woven together out of ongoing stories, as a moment within power-geometries, as a particular constellation within the wider topographies of space, and as in process, as unfinished business. (Massey, 2005, s. 130–131)

Hensikten med denne artikkelen er å analysere elementer og relasjoner i observerte Corpus Christi-prosesjoner i ulike byer i Norge. Dette gjør vi for få innblikk i hva slags steder som skapes gjennom disse prosesjonene, og for å få en forståelse av hvordan de stedene som skapes lokalt i norske byer, har relasjoner til andre steder og tider.

Metode

Datasettet i studien bygger på deltakende observasjon ved seks Corpus Christi-prosesjoner i 2019, der et team av forskere gjennomførte en eller flere slike observasjoner hver og skrev fylldige observasjonsrapporter. Videre bygger vi på transkriberte intervjuer og notater fra utvekslinger med personer i menighetene som har hatt sentrale roller i forberedelse og gjennomføring av prosesjonene. Informantene var særlig prester, ansatte ved menighetskontor, samt medlemmer i menighetsråd og arrangementskomitéer for prosesjonene. Vi har også studert menighetenes interne og eksterne informasjon før og etter festdagen, i form av oppslag, kunngjøringer og omtaler i papirbasert og digital form.

Endelig består datasettet av bilder fra feiringene, dels forskernes egne, dels menighetenes.

For å kunne arbeide sammen, systematisk og sammenlignende, med dette datasettet ble observasjonen gjort med utgangspunkt i en felles mal for observasjonsrapport. Observasjonen omfattet også en messe i forkant av prosesjonen, samt i flere tilfeller sosiale sammenkomster av ulike slag i umiddelbar etterkant av prosesjonen, med mulighet for uformelle samtaler.

Forskerne som gjennomførte observasjonene, har bakgrunn i fag som sosialantropologi, samfunnsgeografi, religionsvitenskap, teologi, historie og pedagogikk. Materialet ble delt i denne forskergruppen, og forfatterne av dette kapitlet har, foruten de data de selv har bidratt til å samle inn, dermed fått innsikt i dataene fra de øvrige prosesjonene.¹

Materialet er systematisert i en tabell, basert på individuell lesning av feltobservasjonene gjennomført av hver av artikkelforfatterne, samt en påfølgende diskusjon blant forskerne.

Gjennomføringen av datainnsamlingen er skjedd i tråd med gjeldende standarder for god forskningsetisk praksis, og studien er meldt til Personvernombudet for forskning (NSD). Samtykke til forskernes deltakende observasjon under Corpus Christi-prosesjonen i 2019 er blitt gitt både fra hver enkelt menighet og på bispedømmenivå i Oslo katolske bispedømme og i Trondheim katolske stift. Individuelt informert samtykke er innhentet fra informanter som er blitt intervjuet. I tråd med god forskningsetisk praksis vil funn fra studien også bli tilbakeført til de katolske menighetene på måter som ansees som formålstjenlige både i menighetene, på bispedømmenivå og av forskergruppen.

Tilgangen til menighetene ble forenklet av tidligere kontakter gjennom forskningsprosjekter som de fleste av forskerne har vært deltakere i (jf. bl.a. Halvorsen & Aschim, 2016; Giskeødegård & Aschim, 2016; Erdal, 2016a, 2016b).

¹ I tillegg til artikkelforfatterne deltok Bente Afset (Høgskulen i Volda), Thor-André Skrefsrud og Ole Kolbjørn Kjørven (begge Høgskolen i Innlandet) i datainnsamlingen.

Corpus Christi-prosesjoner: Variasjon og likhet

Tabellen under søker å fange inn noen av dimensjonene som gjennom analysen sto fram som sentrale for å kunne sammenligne materialet studien produserte, med tanke på både likhet og variasjon. Flere av dimensjonene ligger til grunn for den etterfølgende diskusjonen av forskningsspørsmålene våre, nemlig hvordan sted brukes og skapes gjennom de ulike Corpus Christi-prosesjonene.

Fysisk rom	Aktører	Lydbilde	Stemming	Felleskap
Hvilke fysiske byrom tas i bruk?	Hvilke prester deltar?	Hva gjøres i prosesjonene (rytme, kroppslighet, lyd)	Hva slags stemninger skapes?	Er det en rollefordeling? Hvem gjør hva?
Hvilke og hvem sine kirkerom brukes?	Hvem er det som deltar i prosesjonene?	Hvilke språk benyttes? Rekkefølge i språk og hvor snakkes hva?	Hvordan skapes stemming?	Hvem er ansvarlig for organisering, gjennomføring?
Hvor mange stasjoner, og hvilke steder, er brukt?	Hvem har regien på hva som skal gjøres når?	Hvilke språk benyttes til sang, hvor mye, når?	Av hvem skapes stemninger?	Er det fordelte oppgaver i messe og prosesjon?
Hvordan er stasjonene/altrene konstruert?	Er folk med på deler eller hele prosesjonen?	Musikk, instrumenter, hvem og hvor?	Hvilke verktøy og effekter benyttes for å skape stemming?	Er det noe fellesarrangement etterpå?

Spørsmålene i tabellen er godt egnet til å fange opp en relasjonell stedsforståelse i samsvar med Maseys teori om steders sammenkastethet og temporære kvalitet. Empirien om hvordan steder brukes, og teorien om hvordan steder skapes, danner grunnlag for en videre drøfting av hva slags steder som skapes gjennom Corpus Christi-prosesjoner ulike steder i Norge. Som introduksjon til denne diskusjonen presenterer vi først to vignetter fra prosesjonene i Ålesund og St. Hallvard i Oslo. Eksemplene er blant annet valgt ut fordi de viser tydelige ulikheter i en ellers felles feiring.

Ålesund

Etter en messe i en bortimot fullsatt Ålesund kirke fortsetter feiringen gjennom at prosesjonen tar til gatene. Valget om å leie Ålesund kirke framfor å bruke egen kirke er både praktisk og strategisk. Kirken dekker behovet for større plass, samtidig som sentrale medlemmer er klare på at feiringen er en del av deres evangeliserende prosjekt. En kirke som plasserer prosesjonen midt i hjertet av Ålesund sentrum passer i så måte fint.

Forbipasserende kan ikke unngå å legge merke til dette massive toget som nå beveger seg ut i gatene, bestående av flere hundre mennesker. Symbolikken er storslått, med prestene under baldakin og omgitt av røkelse. Foran og bak dem finner vi blant annet gullkorset, ministrantene, en jomfru Maria-statue båret av fire sterke menn, flaggbærere, barn som kaster blomster, kvinner med bokstaver som utgjør «AVE MARIA». Bak alle disse går menigheten, som har med seg en agenda med nøyaktige instruksjoner og sangtekster. Den polske delen av menigheten er tallrikt representert, blant ministrantene så vel som blant deltakere for øvrig. Tilskuerne ser i all hovedsak ut til å være skuelystne cruiseturister. Det er lite aktivitet i vinduene fra bygningene rundt.

Prosesjonen passerer i alt fire ulike provisoriske altre satt opp for anledningen. Mellom altrene synger de, for det meste salmer på norsk, godt hjulpet av forsangere og akkompagnert av det lokalt berømte Aalesunds Ungdomsmusikkorps innleid for anledningen. Det er lite snakk mellom deltakerne. På samme måte som messen oppleves prosesjonen som strengt koreografert.

Det mest sentralt plasserte av altrene står på Apotekertorget, en viktig turistattraksjon i Ålesund. Det er tre prester involvert denne dagen: den norske sogneadministratoren, den nåværende polske kapellanen og forgjengeren hans, den forrige polske kapellanen, som er på besøk for anledningen. Ved hvert alter leder prestene an i bønn, mens storparten av menigheten kneler på det harde underlaget av brostein. De tre prestene bytter på å lede bønner på ulike språk ved de ulike altrene: ved det første på norsk, ved det andre på polsk, ved det tredje på engelsk og ved det siste på norsk igjen, før folkemengden beveger seg tilbake inn i kirken for en avsluttende andakt.

St. Hallvard, Oslo

For å bidra til et felles Corpus Christi-arrangement inviterte man til felles messe kl. 12 og avlyste senere messer, noe som resulterte i en svært fullsatt kirke. Mange sto utenfor, i gangen inn mot menighetssalen hvor det er høytalere, og bak i kirken. Det var trykt opp hefter for både messe og prosesjon, med informasjon på norsk, men også informasjon om sanger o.a. på andre språk. Språkene som var i spill under ulike elementer i messe og prosesjon, vitner om mangfoldet i forsamlingen. I tillegg til norsk, som var hovedspråket, var der elementer på polsk, gresk, latin, tigrinja, tamil, tagalog, engelsk, vietnamesisk og tysk.

Prosesjonen ut startet direkte fra messen. De fleste som deltok, deltok aktivt og knelte ned underveis. Prosesjonen gikk rundt Enerhaugen, på Tøyen i Oslo. Det var fire altre som var forberedt på forhånd, ett alter ved plassen ved cafe Lyst, ett alter ved parkeringsplassen ved kirken, ett oppe ved inngangen og ett rundt på nedsiden av haugen. Prestene leste det meste ved altrene, de byttet mellom seg siden de var tre prester med. Ved det første alteret ble det i all hovedsak snakket norsk, det andre foregikk på polsk, det tredje på norsk og latin, og det fjerde var igjen på norsk. Sangen varierte underveis mellom altrene. Det musikalske under prosesjonen var fordelt, og det ble sunget på tigrinja, vietnamesisk, engelsk, polsk og norsk.

Det var en barnebursdag i en barnehage som prosesjonen gikk forbi. Det var tydelig at de her stoppet opp og lurte på hva som skjedde. Ellers var det en del åpne vinduer og vinduer som ble åpnet langs ruta, kanskje særlig når den polske sangen ljomet på veien opp til plassen med den lille fontenen, og når eritreerne slo seg løs med trommene på det siste strekket tilbake til kirken. Dette ble tydeligvis oppfattet som et eksotisk element. Flere av deltakerne og tilskuerne dro opp mobilen for å filme trommedansen.

Bruk av sted

Som disse to eksemplene viser, er det en rekke fellestrekk ved feiringene. Felles er det at rammen er sterkt ritualisert og følger en felles liturgi. Det gjelder den innledende messen i kirken, men også det som foregår i uterommet. Et påfallende trekk i sammenligningen er likevel

forskjellene i hvilke fysiske rom som velges for å gjennomføre prosesjonen. Gitt at det fysiske rommet transformeres til et sted eller en lokalitet gjennom bruk (Thuen, 2003), er det grunn til å anta at dette ikke er uten betydning. Vi finner fire forskjellige løsninger blant de seks observerte menighetene. I Bergen og Ålesund går prosesjonsruten i sentrum av byen, med altre plassert på særlig signifikante steder i byrommet, som Festplassen i Bergen eller Apotekertorget i Ålesund. I Oslo-menighetene St. Olav og St. Hallvard er prosesjonene også godt synlige i gatebildet, men da i de sentrumsnære, men noe mindre sentrale bydelene nærmest kirkene, henholdsvis Hammersborg/Fredensborg og Enerhaugen/Tøyen. Den tredje Oslo-menigheten, St. Johannes, som leier Bredtvet kirke i Groruddalen, nøyer seg derimot med å gå i prosesjon rundt kirken. St. Torfinn menighet på Hamar bruker Hamardomen, ruinen av middelalderkatedralen på Domkirkeodden, til feiringen. Dette er et historisk betydningsfullt sted som ligger i et populært friområde.

Disse rutevalgene kan fortolkes på ulike måter. Rent praktiske begrunnelser knyttet til tidsbruk, distanse og kirkens geografiske plassering kan være av betydning. Slik kunne en forstå bydelsvandringene i St. Hallvard og St. Olav, men også kirkevandringen i St. Johannes. Bredtvet kirke ligger slik til at det er vanskelig å finne naturlige ruter i nærliggende gater. St. Paul kirke i Bergen ligger så sentralt til at bysentrum er godt innenfor rekkevidde. På den annen side: St. Paul har tidligere hatt mer beskjedne prosesjonsruter i sitt nærområde på Nygårdshøyden, og St. Olav domkirke har kort vei til sentrale Oslo-gater som Akersgata og Grensen. Andre valg hadde vært mulige. Ålesund har flyttet feiringen fra sin egen kirke, som ligger i Nørvasund fem–seks kilometer fra Ålesund sentrum, og til den sentrale (lutherske) Ålesund kirke. Sammen med Bergen er det her vi finner den mest ambisiøse, og kanskje utfordrende, varianten av prosesjonsrute, der praktiske begrunnelser bare er delvis forklarende.

Et annet fellestrekk er at prosesjonene, som begynner i kirkerommet, går en fastsatt rute og vender tilbake til kirkerommet, stopper ved fire altre utendørs som er satt opp for anledningen. Her foregår bestemte liturgiske handlinger. Sentrale gjenstander og roller går også igjen i de forskjellige prosesjonene: Under en baldakin bærer en av prestene den

Figur 1. Fire altre fra tre forskjellige lokasjoner. Fra venstre: 1. St. Hallvard, 2. Ålesund, 3. og 4. St. Olav. Artikkelforfatternes fotografier.

innviede hostien i en monstrans, en forseggjort beholder spesielt laget nettopp for å vise fram sakramentet. Røkelseskaret er i kontinuerlig bruk ved sakramentet. Foran går barn, noen kaster blomster på veien, andre ringer med små bjeller for å varsle om hva som kommer. Bruken av flere språk, ikke bare norsk og det tradisjonelle kirkespråket latin, er også et fellestrekk.

I disse fellestrekkene manifesterer også ulikhetene seg. Plasseringen av altrene er nøye planlagt, men ulike hensyn ser ut til å spille inn. Vi har nevnt de svært synlige og profilerte stedene i Ålesund og Bergen. Andre ganger synes praktiske hensyn å spille en større rolle. Når St. Olav har alter på en stor parkeringsplass utenfor en dagligvarebutikk i Fredensborgveien i Oslo, ligger det neppe andre tanker bak enn passende avstand mellom stasjonene og plass til hele folkemengden.

I utformingen av altrene er det stor variasjon. Alteret kan være et enkelt bord pyntet med hvit duk, blomster og lys, men det er også eksempler på store og iøynefallende konstruksjoner av tre eller tekstil. Mange steder var det rigget opp midlertidige «altertavler», de mest ambisiøse i form av et triptykon. Her fant vi variasjon både mellom og innen menighetene. For eksempel fører en klar sentral regi på feiringen i Ålesund til at de fire altrene er ganske like (bilde 2). Her er det et polsk arbeidslag av frivillige som har ansvar for samtlige altre. I andre menigheter har altrene en mer variert utforming. I St. Paul i Bergen og St. Olav i Oslo fordeles ansvaret for bygging av altre på de ulike nasjonale gruppene, noe som resulterer i stor variasjon når det gjelder konstruksjonen av altrene, jf. det «spanske»

alteret og det «flippinske» alteret fra St. Olav på bilde 3 og 4 i bildesamlingen over.

Variasjonene vises også i det musikalske lydbildet, noe som også kommer fram i vignettene over. I Ålesund blir musikkorpsset svært toneangivende, når de akkompagnerer salmesang på norsk underveis og spiller norsk marsjmusikk avslutningsvis. Kontrasten til trommene og andre musikalske elementer som preger den andre vignetten, er sterk. De ulike lydbildene bidrar til ulike stemninger i de seks forskjellige prosesjonene.

Skaping av sted

Hva slags steder skapes gjennom Corpus Christi-prosesjonene? Vi har sett både fellestrekk og variasjon i bruken av sted. Når steder brukes, involverer det at personer, ting, praksiser og ideer møtes. Det skaper spesifikke sammenkastetheter som etablerer *spatio-temporal events* (jf. Massey, 2005, s. 131). Hvilke steder som skapes, kommer an på hva og hvem som møtes hvor. Men oppfatninger om hvilke steder som skapes, kommer også an på hvilket øye som ser. For eksempel kan noen oppleve at prosesjonene skaper katolske rom, mens andre ikke er like konfesjons-spesifikke og opplever at prosesjonene skaper religiøse rom. De involverte i prosesjonene kan ha ulike preferanser og tilskrive symbolikk og ritualer ulik betydning, noe som vil påvirke deres oppfatninger om hvilke steder som skapes.

Katolske steder og religiøse steder

I tillegg til at folk beveger seg, involverer prosesjoner at ting blir flyttet på. Slik mobilitetet fører til nye sammenkastetheter, og dermed skapes nye steder. Ting som vanligvis er plassert inne i katolske kirker, for eksempel Maria-statuer, blir tatt med inn i lutherske kirker, muséer og ulike byrom. Når katolske prester iført sine liturgiske gevanter utfører katolske ritualer på fortau og torg, når bildet av Den sorte madonna, et polsk nasjonalikon, bæres ut av fire menn i Bergens gater, eller når filippinske deltakere stemmer i lovsanger foran et av altrene i Oslo, er

det noen av de elementene som er med på å skape steder som i en tidsbegrenset periode kan sies å være katolske. Med andre ord, når folk, konkrete byrom eller lutherske kirkerom, katolske artefakter og katolske praksiser møtes, skapes nye steder, steder som noen vil oppfatte som katolske. Men det kan hende at andre vil oppleve transformasjonen av stedet uten nødvendigvis å oppfatte stedet som katolsk. Når vinduene åpnes i gatene der prosesjonen i Oslo beveger seg framover, blir menneskene i vinduene oppmerksomme på at gata for en stund er noe annet enn det den vanligvis framstår som. Røkelsen, korsene, flaggene, prestene, baldakinen, blomstene, sangen, trommene og bjellene skaper et nytt sted, men det kreves en spesifikk kunnskap for å kategorisere stedet som katolsk, en kunnskap man ikke kan forutsette at alle besitter. Men med prester, kors og sang vil man kunne anta at publikum vil oppleve transformasjonen av stedet i retning av et sakralt rom, et religiøst sted.

Som Massey (2005) skriver, er slike steder hendelser også i den forstand at de kan være kortvarige eller forbigående. Men det betyr likevel ikke at de ikke er viktige, eller at de ikke på sikt kan endre noe. Schmidt (2010, s. 203) peker på hvordan nordmenn har en relativt stor skepsis til synlig religiøsitet i offentlige rom. Det kan tenkes at de årlige Corpus Christi-prosesjonene, som for en kort tid skaper katolske eller religiøse rom på offentlige steder, kan bidra til endringer av slike holdninger. Det er derimot ikke gitt hvilken endring prosesjonene eventuelt kan skape. Vil synlig religiøs aktivitet øke skepsisen, vil den øke aksepten, eller vil den rett og slett skape en normaliserende distanse hvor tilskuere forholder seg passivt til budskapet som kommuniseres gjennom slike aktiviteter? Å besvare disse spørsmålene ville kreve empirisk forskning fokusert på hvordan slike aktiviteter oppfattes av publikum.

Hamar-menigheten velger å bruke et populært friområde til sitt arrangement. Det gir en fin ramme for menighetens samling, samtidig som det er en markering i et offentlig rom. Men bruken av Hamardomen, ruinene av katedralen til middelalderens bispesete, kan samtidig mobilisere bevissthet om lange historiske linjer og etablere en kontinuitet til en stolt norsk-katolsk fortid. Dette stedlige særtrekket er et element i stedets sammenkastethet som kan ha betydning for forståelsen av hvilket sted som

skapes. Menigheten bruker også Hamardomen ved andre høytidelige anledninger, som til ferming (konfirmasjon).

Internt mangfold og transnasjonale relasjoner

Som vignettene viser, og som materialet generelt bekrefter, er Corpus Christi-prosesjonene hendelser der mangfoldet i Den katolske kirke i Norge kommer klart fram. Til daglig er dette ikke fullt så synlig, fordi de fleste norske katolske menigheter sjelden er samlet på en gang. Dette har ikke minst fysiske grunner. Sterk økning i oppslutning, særlig som følge av innvandring, gjør at kirkene er for små til å romme hele menigheten samtidig. Løsningen er flere messer til forskjellige tidspunkter, og til dels på forskjellige språk (Mæland, 2016). Katolikker med polsk bakgrunn er den desidert største gruppen i Den katolske kirke i Norge i dag, flere enn dem som er født i Norge. I så godt som alle menigheter gis det tilbud om polskspråklig messe (Erdal, 2016b). I de store byene er det også tilbud om messe på en rekke andre språk enn norsk.

Men i anledning Corpus Christi er det altså annerledes. For det første tar flere av menighetene grep for å få nok plass. For eksempel leide St. Olav menighet den nærliggende Trefoldighetskirken, Oslos største lutherske kirke, for å få plass til alle deltakerne. I Ålesund leide menigheten den lutherske Ålesund kirke til sitt arrangement, ikke bare på grunn av den sentrale beliggenheten, men også på grunn av størrelsen. I tillegg ser vi i mye av informasjonsmaterialet fra menighetene en oppfordring til å la mangfoldet bli synlig. For eksempel kunngjorde St. Hallvard menighet i Oslo arrangementet som «internasjonal messe», den svært mangfoldige St. Olav menighet som «felles messe og prosesjon for alle grupper i menigheten». «Ta gjerne på deg din nasjonaldrakt» heter det i kunnngjøringene i St. Olav. Nasjonale symboler som klesdrakter, flagg og spesielle helgenbilder får plass i prosesjonene. Den svært bevisste flerspråklige orkestreringen av feiringen, i tekstlesninger, bønner og sanger, er tydelig motivert ut fra et ønske om å la flest mulig få oppleve å delta med sitt eget språk. At den eritreiske gruppen i Oslo bruker trommer, og at korpset i Bergen inkluderer spansk prosesjonsmusikk (internt i korpset omtalt som «marsjer i halvt tempo»), er eksempler på at også musikken markerer

menighetenes mangfold. Alle disse materielle, språklige og musikalske elementene gjør Corpus Christi-prosesjonene til svært komplekse sammenkastetheter. En kunne tenke seg at denne kompleksiteten førte til fragmentering og segregering, men når rammen rundt dette mangfoldet er så stramt regissert som det er, ser det tvert imot ut til at utendørsprosesjonene har en viktig intern funksjon som samlende prosjekt for menighetene. Med andre ord, den komplekse sammenkastetheten som Corpus Christi-feiringen representerer, ser ut til å være en hendelse, eller et sted, som positivt bekrefter det interne mangfoldet i menighetene.

I tillegg kan det pekes på at Corpus Christi er et godt eksempel på hvordan steder er åpne og relasjonelle. De viser hvordan de sosiale, kulturelle og materielle relasjonene som møtes i konkrete arrangement i Norge, har forbindelser til tider og steder langt utover den lokale konteksten. For eksempel oppgir flere informanter som en viktig grunn til den økte prosjeksjonsaktiviteten at dette er ønsket av og naturlig for store grupper av katolske innvandrere. En av prestene sier: «Men først og fremst så er det jo fordi vi nå har mange mennesker fra land hvor dette er den naturligste ting i verden, og de ville vel nærmest synes det var embetsforsømmelse hvis sognepresten ikke la opp til en Corpus Christi-prosesjon.» Samme informant kom med en interessant tilleggsbemerkning: «Jeg tror det er litt ekstra stas å kunne gjøre det i Norge, at det bringer en viss normalitet i tilværelsen, at det å være katolikk i Norge ikke er så rart som de nok ellers synes det er.» Det å kunne praktisere kjente skikker fra opprinnelseslandet på det nye stedet ser ut til å bidra både til kontinuitet og til ny tilhørighet. Her kommer det altså inn en transnasjonal dimensjon i skapingen av sted (jf. Giskeødegård & Aschim, 2016).

Misjonale og teologiske steder

Å bruke sted er en sosial aktivitet som har transformerende kraft (jf. Giddens, 1984; Thuen, 2003). Materialet viser at flere av deltakerne har spesifikke ønsker om at prosjesjonene skal tilføre noe til de konkrete stedene prosjesjonene går gjennom og de relasjonene som inngår der. Det er mulig å hevde at dette ønsket gjenspeiles i bruken av sted. Ålesund og Bergen har valgt de mest ambisiøse prosjesjonsrutene. Det er også her

vi finner de mest ekstroverte utsagnene fra nøkkelinformanter. En av prestene omtaler prosesjonen (med et angivelig sitat av den avdøde politiker Hanna Kvanmo) som «katolikkenes propagandamarsj». Dette er en offensiv ordbruk, og Massey (2005) minner om at i og med at hva steder er, alltid forhandles, handler steder også om makt.

Vi finner også andre ytringer som gir misjonale begrunnelser, om enn i et noe mindre offensivt språk. I forhåndsinformasjonen til menigheten i Bergen finner vi oppfordringen: «Bli med på å bære vitnesbyrd om vår tro på byens torg og gater» (Facebook-event og kunngjøringer på hjemmeside). På spørsmål om hvordan Corpus Christi-feiringen forklares for barna, svarer en lekperson som er aktiv i kateketisk arbeid: «At da kan vi treffe Jesus på gata. Bringe Jesus ut til alle mennesker på gata. At en kan treffe Jesus overalt.» Med en slik bakgrunn vil synlighet og publikumsopplutning være viktige faktorer, noe som understreker hvordan materielle og sosiale relasjoner er en viktig del av etableringen av sted. Det misjonerende aspektet ved prosesjonen er ikke like framtreddende overalt. Dette er tydeligst i St. Johannes i Oslo, hvor en av begrunnelsene for den begrensede prosesjonsruten er at det «forstyrrer ikke» omgivelsene.

Som ventet er det hos prestene vi finner de tydeligste teologiske begrunnelsene for utendørsprosesjonene, selv om vi også finner lignende resonnerement hos lekpersoner. Ifølge katolsk sakramentsteologi er hostien, det innviede nattverdsbrødet, noe langt mer enn et symbol, det oppfattes som Kristi legeme i fysisk forstand. Det er altså Kristus selv som kommer rundt i byen og velsigner den fra de fire altrene. Dette aspektet er særlig tydelig i Bergen, der velsignelsen med monstransen, som avslutter ritualet ved hvert alter, ikke er taus (som er det vanlige), men ledsages av en vakker bønn formulert i verbalspråk: «Må all himmelens og jordens velsignelse og nåde komme over denne by og alle som bor her, over jordens og havets frukter og våre hendes arbeid, i Faderens og Sønnens og Den Hellige Ånds navn.» Sakramentets ferd utendørs tenkes altså å ha en gunstig virkning for stedet, byen, landet. Og denne virkningen er ikke avhengig av synlighet eller publikum. Også en informant fra den mer beskjedne St. Johannes menighet sier: «Men vi gjør det til velsignelse for hele byen, for alle folk som bor her. Vi tror at det kan hjelpe alle. Ja. For vi ber for alle. Vi organiserer for katolikker, men vi ber for alle folk, for hele landet.» Etter

denne forståelsen bringer stedet som skapes, velsignelse. Dette er altså et teologisk resonnement om hvordan en religiøs praksis, å frakte sakramentet ut i gatene, gjør noe med stedet og dem som befinner seg der.

Konklusjon

Katolske Corpus Christi-prosesjoner i norske byer er et fenomen som setter spørsmål på dagsordenen om religionens rolle i det offentlige rom, men fra en ganske annen vinkel enn den som dominerer både i det offentlige ordskiftet og i forskningen. Med grunnlag i seks slike prosesjoner har vi gått nærmere inn på hvordan disse prosesjonene forholder seg til sted: Hvordan bruker prosesjonene steder? Hvordan skaper de steder? Hvilke relasjonelle stedsforståelser kan vi trekke ut av denne bruken av steder? Vårt søkelys har vært på prosesjonene som fenomener og som organisert trosbasert aktivitet, forankret i katolske menigheter i Norge. Spørsmål om forståelsen av prosesjonene hos forbipasserende og om reaksjoner i nabolaget er åpenbart viktige, men er utenfor vårt fokus i dette kapitlet. Vi framhever prosesjonenes stedsbruk sett «innenfra», slik menigheter og sentrale aktører selv forstår den, men også slik den framstår gjennom observasjon blant deltakerne. Ved å stille noen enkle spørsmål som krever deskriptive svar, oppnår vi innsikt i hvordan prosesjonene bruker sted, også ut over de dimensjonene som kan observeres med det blotte øye.

Vi vil trekke fram tre momenter som samlet sett besvarer forskningsspørsmålene våre. Først, prosesjonenes stedsskaping har en viktig *tidsdimensjon*. På den ene siden (om)skapes steder for et kort tidsrom, så lenge prosesjonen pågår, eller kanskje bare idet den passerer ulike gatehjørner og torg. På den andre siden er det en lengre tidslinje, både bakover – slik vi ser på Hamar, der prosesjonen finner sted på historisk grunn, hvor norske katolske røtter gjenfinnes – men også framover, i den forstand at steder på norsk jord omskapes på nye måter, på måter som blir naturlige for barna som deltar i prosesjonene i dag, og slik blir en del av framtidens religiøse uttrykk i norske offentlige rom.

Det andre momentet dreier seg om forholdet mellom *geografi* og *teologi*. Prosesjonene skaper steder som på ulike måter gis et religiøst innhold. Som vi ser både av prosesjonenes uttrykk (deltakere, musikk,

språk), av de forskjellige rutevalgene gjennom de ulike byrommene og av hvordan de som har ansvar for organiseringen av prosesjonene uttrykker seg, er det nyanser i oppfatningen av hva slags religiøse steder som skapes. På den ene siden kan dette beskrives som misjonale steder, slik kapitlets tittel «Når Jesus tar til gatene» antyder. Her vektlegges en utadvendt og misjonerende tilnærming til tilstedeværelse i det offentlige rom. Samtidig, i en variasjon over temaet «Når Jesus tar til gatene», finner vi en vektlegging av den religiøse tilstedeværelsen som en tjeneste for alle mennesker i byen, som en forbønns- og velsigneshandling. Denne er både utadrettet og innadrettet. Det dreier seg om de troendes ansvar for byrommet, også som et religiøst rom. Disse to vektleggingene står ikke i motstrid til hverandre teologisk, men er like fullt klart ulike med tanke på hvordan det snakkes og tenkes om prosesjonenes stedsskaping, særlig opp mot spørsmål om religionens rolle i det offentlige rom.

Det tredje momentet vi finner, som nok også er det aller mest sentrale, dreier seg om *fellesskap og forskjellighet*. Her trekker vi veksler på begrepet *sammenkastethet*. Prosesjonene framstår som fellesskapsprosjekter på ulike måter, enten enhetlig regissert eller med en bevisst delegert form for regi. Stedet som skapes gjennom felles prosesjonsdeltakelse, er likevel ett. Dermed er fellesskapsdimensjonen helt sentral, og også teologisk forankret i prosesjonens teologiske og liturgiske mening og form. Det er derfor interessant å se hvordan ulike former for forskjellighet innlemmes i prosesjonenes fellesskapsdannende prosjekt.

De stedene prosesjonene skaper, mellom eritreiske trommer og dans, polske Maria-hymner og urnorske korpstøner, blir i sine ulike sammenkastetheter betegnet av fellesskap. Samtidig er dette relasjonelle steder, ulikt erfart av ulike aktører. Men i en utstrekning speiler de katolske Corpus Christi-prosesjonene i norske byrom i dag den universelle katolske kirkes egenart som én i sin mangfoldighet.

Litteratur

- Berg, N. G. & Dale, B. (2015). Sted – noen nyere teoretiske tilnærminger og debatter. I M. Aure, N. G. Berg, J. Cruickshank & B. Dale (Red.), *Med sans for sted: Nyere teorier* (s. 31–46). Bergen: Fagbokforlaget.

- Erdal, M. B. (2016a). En av oss, en utenforstående, eller noe imellom? Posisjonalitet i forskning blant katolikker i Norge. I A. Aschim, O. Hovdelien & H. K. Sødal (Red.), *Kristne migranter i Norden* (s. 142–159). Kristiansand: Portal forlag.
- Erdal, M. B. (2016b). «When Poland became the main country of birth among Catholics in Norway»: Polish migrants' everyday narratives and church responses to a demographic re-constitution. I D. Pasura & M. B. Erdal (Red.), *Migration, transnationalism and Catholicism* (s. 259–289). London: Palgrave Macmillan.
- Giddens, A. (1984). *The construction of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giskeødegård, M. F. & Aschim, A. (2016). «Da hadde jeg et stykke Polen her»: Den katolske kirke som transnasjonalt rom for fellesskap og tilhørighet. I A. Aschim, O. Hovdelien & H. K. Sødal (Red.), *Kristne migranter i Norden* (s. 123–141). Kristiansand: Portal forlag.
- Grimes, R. L. (2005). Processions (1987). I L. Jones (Red.), *Encyclopedia of religion* (2. ed. s. 7416–7418). Detroit: Macmillian Reference.
- Halvorsen, L. J. & Aschim, A. (2016). Å ta del: Polske innvandrere, Den katolske kyrkja og lokalsamfunnet. I A. Aschim, O. Hovdelien & H. K. Sødal (Red.), *Kristne migranter i Norden* (s. 102–122), Kristiansand: Portal forlag.
- Jacobsen, K. A. (2008). Introduction. I K. A. Jacobsen (Red.), *South Asian religions on display: Religious processions in South Asia and in the diaspora* (s. 1–11). London Routledge.
- Jacobsen, K. A. (2009). Establishing Tamil ritual space: A comparative analysis of the ritualization of the traditions of the Tamil Hindus and the Tamil Roman Catholics in Norway. *Journal for Religion in Europe* 2(2), 180–187.
- Jordhus-Lier, D. & Stokke, K. (2017). Samfunnsgeografiske kjernebegreper. I D. Jordhus-Lier & K. Stokke (Red.), *Samfunnsgeografi: En innføring* (s. 47–62). Oslo: Cappelen Damm.
- Lundager Jensen, H. J. (2017). Processioner: Indledning. *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 66, 3–13.
- Massey, D. (1994). *Space, place, and gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Massey, D. (2005). *For space*. London: Sage.
- Mæland, S. (2016). «Hva har vi felles?» *En studie i kulturell kompleksitet og multikulturelle prosesser i Den katolske kirke i Norge* (Doktoravhandling). Universitetet i Oslo.
- Schmidt, U. (2010). Religion i dagens Norge: Sekularisert? Privatisert? Pluralisert? I U. Schmidt & P. K. Botvar (Red.), *Religion i dagens Norge: Mellom sekularisering og sakralisering* (s. 196–204). Oslo: Universitetsforlaget.
- Thuen, T. (2003). Steder, grenser, tilhørigheter: Noen innledende betraktninger. I T. Thuen (Red.), *Sted og tilhørighet* (s. 11–37). Kristiansand: Høyskoleforlaget.